ชุดธรรมนิพนธ์

หลักการ
วิจารณ์ธรรม

ของ

พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ)

หลักการวิจารณ์ธรรม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

พระพรหมมุนี (ผิน สุวจเถร)

หลักการวิจารณ์.__ พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.

20 หน้า

1. ธรรมะ.

I. ชื่อเรื่อง.

294.315

ISBN 974-580-824-5

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

พิมพ์ครั้งที่ ๒/๒๕๔๑ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
โทร. ๒๘๑๗๗๙๐

คำนำ

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีนโยบายที่จะจัดพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาเพื่อประชาชนทุกระดับชั้นสามารถอ่านศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาได้โดยง่าย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดสันติสุขแก่ชีวิตและสังคม ทั้งจะเป็นการช่วยกันดำรง และส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสถาพรสืบไปด้วย

มหามกุฏราชวิทยาลัยได้พิจารณาเห็นว่า ธรรมนิพนธ์ของพระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) เหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์เผยแพร่ตามนโยบายดังกล่าว เพราะเป็นเรื่องที่ประกอบด้วยเนื้อหาสาระครบถ้วนบริบูรณ์ และอ่านเข้าใจง่ายสำหรับผู้อ่านทุกระดับ มหามกุฏราชวิทยาลัย จึงได้เลือกสรรมาจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นชุด ในชื่อว่า "ธรรมนิพนธ์"

เรื่องหลักการวิจารณ์ธรรมของพระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) นี้ควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง มหามกุฏราชวิทยาลัยจึงได้จัดพิมพ์ขึ้น เผยแพร่เพื่อประโยชน์แก่สาธุชนทั่วไป

(พระมหารัชมงคลดิลก)
ผู้อำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย
มีนาคม ๒๕๔๑

สารบาญ

มโน วิญญาณ จิต ๑

สรณะ ๘

วิมุติ ๑๕

วิจารณ์ธรรม ๑๙

หลักการวิจารณ์ธรรม

มโน วิญญาณ จิต

เมื่อธรรมะซึ่งเราเผยแผ่อยู่นั้น เป็นธรรมะของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา ซึ่งล่วงมาสองพันกว่าปีแล้ว ตำนานที่จะนำมาเผยแผ่นั้นไม่ใช่หาได้ง่ายๆ กว่าจะร้อยกรองได้เป็นเวลาหลายปี คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่บัดนี้ นับว่าเป็นโชคดีหนักหนา เพราะมีแปลไว้ทั้งในภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ ธรรมะข้อหนึ่งๆ ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น เราได้พบ เราได้เห็น เราดีใจ เหมือนคนกระหายน้ำ ได้ดื่มน้ำชุ่มชื่นใจ บางคนเขาไม่รู้จะค้นตำราที่ไหน มีตำราอยู่ แต่ไม่รู้ อ่านไม่เข้าใจ ก็เป็นการจนใจ เรานำมาแจกจ่ายให้ นับว่าเราได้ทำหน้าที่ด้วยความภาคภูมิใจ เมื่ออ่านคัมภีร์ เราต้องทราบก่อนว่า เป็นคัมภีร์รุ่นไหน เป็นบาลี อรรถกถา ฎีกา หรืออนุฎีกา เช่น ในคัมภีร์ธรรมบทของเรา เราได้พบว่า **“จิตฺตนฺติ วิญฺญาณํ”** จิตคือวิญญาณ และได้พบในมงคลทีปนีว่า **“อตฺตาติ จิตฺตํ”** อัตตา (ตน) คือจิต

เมื่อเราเห็นดังนี้ ถ้าไม่พิจารณาให้รอบคอบแล้ว เราก็เชื่อเอาง่ายๆ เพราะคัมภีร์ที่เราได้พบเห็นนั้น เป็นคัมภีร์หลักฐานจะชี้ให้เห็นว่า ข้อความตอนนี้เป็นอย่างไร? คือเราต้องเทียบกับบาลีดู ในบาลีมีว่า **"วิญฺญาณํ ภิกฺขเว อนตฺตา[๑]"** ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเป็นอนัตตา นี่เป็นเรื่องที่น่าคิด ส่วนกายและจิตในพระสูตรแก้ว่า ถือร่างกายเป็นตนประเสริฐกว่า ถือจิตเป็นตน

เมื่อเราได้ฟังมาอย่างนี้แล้ว เอาไปถ่ายเทออก เราจะเป็นกระบอกเสียงของพระพุทธเจ้า หรือจะเป็นกระบอกเสียงของอาจารย์กันแน่? และอีกแห่งหนึ่ง เราพบว่า **"เอกํ ธมฺมชาตํ ฯลฯ มโน อิติปิ วิญฺญาณํ อิติปิ จิตฺตํ อิติปิ วุจฺจติ"** ธรรมชาติอย่างหนึ่ง เรียกว่ามโนบ้าง วิญญาณบ้าง จิตบ้าง

ในตอนนี้ ถ้าเรามาพิจารณาถึงธรรมอย่างนี้ รู้สึกลำบากมาก ถ้าเราได้ยินอย่างนี้ว่า มโน, จิต, วิญญาณ เป็นอันเดียวกัน เราก็จะได้สาธุการ แต่ถ้าคิดไปถึงในอาทิตตปริยายสูตร ว่า **"จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิตฺตํ[๒]"** ฯลฯ จักษุวิญญาณเป็นของร้อน และพระอริยสาวก ใช้สัมมาปัญญาพิจารณาโดยชอบ ย่อมหน่ายในจักษุวิญญาณ ฯลฯ ในบาลีอย่างนี้ ก็เมื่อเป็นอย่างนี้จะให้เข้าใจว่ากระไร

---

[๑] วินย. มหา. ๔/๒๐/๒๕.

[๒] วินย. มหา. ๔/๕๕/๖๓.

เพราะฉะนั้น การจะถ่ายเทธรรมะ ต้องกลั่นกรอง มิฉะนั้นจะกลายเป็นกระบอกเสียง ของพระอาจารย์ไป เพราะเราแปลกันทีไร ก็เห็นเติม ภควตา ที่ วุจฺจติ (พระผู้มีพระภาคตรัสไว้) ทุกครั้ง อย่างนี้ เราต้องสังเกตให้ดี ถ้าพระผู้มีพระภาคตรัส ต้องใช้ "มยา" (เราตถาคต) สูตรที่เป็นหลักก็คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตรและอาทิตตปริยาย-สูตร

คำว่า **"มโน วิญฺญาณํ จิตฺตํ อตฺถโต เอกํ"** โดยเนื้อความ มโน วิญญาณ จิต เป็นอันเดียวกัน นี้ ควรได้รับการพิจารณา บางคนเอามาแก้ว่า จิตมีสีเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ จะเป็นได้อย่างไร ที่แลเห็นเป็นสีนั้น มีสีนี้ ก็ต้องเป็นรูป เพราะรูปเป็นวิสัยของตาเท่านั้น

ถ้าเราจะว่าอย่างนั้น ก็ควรมาพิจารณาที่ตัวเรา เพราะเรามีทวารอยู่ถึง ๖ ทวาร คำว่า ทวาร แปลว่า ประตู ประตูของอะไร? ประตูของจิต มีอะไรบ้าง? มีแต่กายเท่านั้นหรือ ถ้าเช่นนั้น คนเรากับซากศพ จะต่างกันอย่างไร? ความจริงเรามีประตูถึง ๖ ประตู คือ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย และมโน

จิตออกทางไหน ก็ให้สำเร็จผลเป็นวิญญาณ ออกทางตาก็เป็นจักขุวิญญาณ ออกทางหู ก็เป็นโสตวิญญาณ ออกมาทางจมูก ก็เป็นฆานวิญญาณ ออกมาทางลิ้น ก็เป็นชิวหาวิญญาณ

ออกมาทางใจ ก็เป็นมโนวิญญาณ ในตอนนี้เราได้เหตุผลว่ามี มโน วิญญาณ จิต คือจิตเป็นตัวสำคัญ มโนเป็นประตูของจิต จิตออกทางประตูทั้ง ๖ สำเร็จเป็นวิญญาณ

เรามีจิตอีกชนิดหนึ่ง เช่นในบางศาสนา ถือเอามโนเป็นใหญ่ ซึ่งเรียกว่า มนู ต่อแต่นั้น กลายมาเป็นมนุษย์ เช่นพวกพรหมพากันมากินง้วนดิน ผิวกายคล้ำเข้า อับรัศมี มีกายอันหนัก เหาะเหินไม่ได้ ผลสุดท้าย ก็อยู่ที่พื้นดิน เลยได้ชื่อว่ามนุษย์ วิเคราะห์ว่า มโน อุสฺส มนุสฺสา อุสฺส เราแปลว่าหนาว่าสูง มโน แปลว่าใจ รวมความว่า ผู้มีใจสูง มตินี้ ถือว่ามโนเป็นใหญ่ จิตและวิญญาณเป็นบริวาร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงว่า อสูร มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ เมื่อคราวเกิดรบกัน เกิดสาปกันขึ้น สาปอะไรก็ดับหมด แต่มโนดับไม่ได้

อีกพวกหนึ่งถือว่า วิญญาณเป็นใหญ่ มโนกับจิตเป็นบริวาร เช่นวิญญาณฐิติ เมื่อคราวพระโคธิกะปรินิพพาน พระยามาร ตามหาวิญญาณของท่านว่า ไปตั้งอยู่ที่ไหน พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า **"เตสํ สมฺปนฺนสีลานํ ฯลฯ มาโร มคฺคํ น วินฺทติ[๓]"** มารย่อมไม่ประสบหนทางของพระอริยเจ้าเหล่านั้น ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท ผู้

---

[๓] ขุ. ธ. ๒๕/๑๔/๒๒.

หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ มตินี้ ถือว่าวิญญาณเป็นใหญ่

อีกพวกหนึ่งถือว่า จิตเป็นใหญ่ คงจะเป็นมติทางพุทธศาสนา ดังคำที่ว่า **"สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ[๔]"** แปลว่า การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่เป็นคำสอนของท่านผู้รู้ทั้งหลาย และตอนท้ายท่านแสดงว่า **"เอวํ เม ปสฺสโต กามาสวาปิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ"** เมื่อเราเห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แสดงว่า จิต มี จิตบริสุทธิ์ จิตนิพพาน, นิพพาน แปลว่าออกจากตัณหาเครื่องร้อยรัด นิ แปลว่า ออก วานะ แปลว่า ตัณหาเครื่องร้อยรัด นี่แสดงว่า มีตัวผู้ออก อะไรออก คือมีธรรมออก **"วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ[๕]"** **จิตถึงวิสังขาร** ในทางปฏิบัติ เมื่อเราสงบใจให้นิ่ง เวลานั้นเรามีอะไรเหลืออยู่ เรามีธรรมเหลืออยู่อย่างหนึ่ง ธรรมะนั่นแหละคือจิต หากจะมีคำถามว่า ถ้าเช่นนั้น คนหนึ่งๆ ก็มีดวงจิตหลายดวง แก้ว่า มีดวงเดียว แต่ที่ท่านกล่าวไว้มากๆ ดวง เพราะแยกตามประเภทอารมณ์ มตินี้ถือจิตเป็นใหญ่

ก็เพราะต่างคนต่างถือกัน เมื่อเป็นเช่นนี้พระพุทธเจ้าจึงใช้ **วุจฺจติ** (เรียกว่า มโนบ้าง วิญญาณบ้าง จิตบ้าง) ซึ่งตรงข้ามกับอุจเฉททิฏฐิ ที่ถือว่า ไม่มีทั้ง มโน วิญญาณ หรือจิต

เราจะค้นหาความจริงในธรรมะ ต้องเทียบบาลีกับ

---

[๔] (พุทฺธ) ขุ. ธ. ๒๕/๒๔/๔๐.
[๕] ขุ. ขุทฺทก. ๒๕/๒๑/๓๖.

อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา การเทียบเราเทียบได้ง่าย เพราะถือหลักว่าบาลีสำคัญกว่าอย่างอื่น แต่ถ้าบาลี กับบาลีแย้งกัน จะว่าอย่างไร? เช่น ภาณสูรย์ ภาณจันทร์

บรรดาปิฎกทั้ง ๓ นั้น พระอภิธรรมปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแสดงที่ไหน? เราเชื่อว่า ทรงแสดงบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก่อนจะทรงแสดง ก็มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลกมาก แล้วขอให้พิจารณาว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลักขณสูตร อาทิตตปริยายสูตร พระองค์ทรงแสดงแก่มนุษย์ในโลกนี้ มีอริยสัจหรือไม่ ศาสนาอื่นๆ เขานิยมเขียนคัมภีร์บนภูเขา เพราะฉะนั้นจึงไม่จำเป็น เกี่ยวกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ให้พิจารณาเปรียบเทียบกันดูว่า อย่างไหนควรถือมากกว่ากัน

เมื่อค้นธรรมะ เราจะเห็นได้ว่า ในพระสูตรมีหลักฐานว่าเพราะมีทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว การค้นต้องนึกว่า นี่เป็นคาถาหรือร้อยแก้ว อีกประการหนึ่ง พระสูตรนั่นเอง ในพระไตรปิฎก สำนวนก็ไม่เหมือนกัน ทั้งทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกายฯ ทีฆนิกายมีร้อยแก้วมาก มัชฌิมนิกาย คล้ายคลึงกับทีฆนิกาย อีก ๓ นิกาย คือ สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย ขุททกนิกาย เป็นคาถาทั้งนั้น สำนวนกะทัดรัด

พระไตรปิฎก เป็นพุทธวจนะ และองค์ตรัสก็คือพระพุทธเจ้า ทำไมสำนวนจึงไม่เหมือนกัน เพราะเรื่องมีต่างๆ กัน บางเรื่องอ้อมค้อม เกี่ยวกับเรื่องที่จะพูดก็มี เพราะฉะนั้น เราพบธรรมะในนิกายต่างๆ จงเทียบกับทีฆนิกาย ถ้าตรงกันข้ามก็เป็นเรื่องอื่นไป

เมื่อสรุปแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่ตายแล้ว ยังมีสิ่งที่เหลืออยู่ ซึ่งเรียกต่างๆ กันว่า มโน จิต หรือวิญญาณ

สรณะ

คนเราต้องมีที่พึ่ง คือ ถึงพระพุทธ, พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ บางคนเห็นว่า การถึงเช่นนี้ เป็นการสับปลับ **นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ** ฯลฯ ที่พึ่งอย่างอื่นของเราไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเรา ฯลฯ คราวแรกก็ว่าพึ่งพระพุทธเจ้า ไม่มีที่พึ่งอย่างอื่น แล้วทำไมจึงพึ่งพระธรรมอีกเล่า **(นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ ธมฺโม เม สรณํ วรํ[๖] ฯลฯ)** ที่เป็นทั้งนี้ เพราะผู้ที่พูดนั้น ยังไม่มีความเข้าใจพอ

พอทุกคนถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ เมื่อแยกแล้ว ถึงไม่เหมือนกัน บางคนถึง เท่าที่ตาเห็น บางคนถึง เท่าที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา บางคนถึง เท่าที่ได้ปฏิบัติ พวกที่ไปเที่ยววัด เห็นพระพุทธรูปก็ว่านับถือ บางคนว่านับถือพระพุทธ อยากกินขนุน เห็นพระพุทธรูปแล้ว ก็นึกถึงขนุนเลยอยากกินขนุน พวกนับถืออย่างนี้ ไม่มีประโยชน์ เพราะเป็นเพียงโลภะ พวกที่ศึกษาปริยัติธรรม ได้นักธรรมชั้นนั้นชั้นนี้ เรียนพุทธประวัติ จะว่านับถือพระพุทธเจ้าก็ยังไม่ได้ ต้องว่า

[๖] พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺล) สวดมนต์แปล (ธัมมาภิคีติ) พิมพ์ครั้งที่ ๑๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), น. ๑๖.

นับถือเจ้าชายสิทธัตถะ คือนับถือสรีระ พวกนี้ดีกว่าพวกที่ ๑

พวกนักปฏิบัติคัดค้านว่า ถ้านับถือพระพุทธเจ้าเพียงสรีระเท่านั้น นับถือเราเองดีกว่า หรือไม่ก็นับถือธรรมะดีกว่า เพราะเห็นธรรม ก็เหมือนเห็นพระองค์ท่าน การนับถือของคนดังกล่าวแล้ว ก็ไม่แปลกอะไร กับคนที่มีความเข้าใจว่า พระราชวังเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถ้านับถือสรีระๆ ของพระพุทธเจ้าก็ไม่มีแล้ว พวกมัลลกษัตริย์เผาหมดแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ทำให้คิดไปว่า ผู้ใดทำร้ายพระพุทธเจ้า ถึงกับยังพระโลหิตให้ห้อขึ้น (โลหิตุปบาท) เป็นอนันตริยกรรม ส่วนพวกที่ไม่ทำร้ายเพียงเท่านั้น เผาเสียเลยทีเดียว จะไม่ซ้ำร้ายหรือ จะต้องเป็นอนันตริยกรรมอย่างหนัก

พระพุทธของนักศึกษา ไม่ใช่สิทธัตถะ แต่เป็นผู้รู้ซึ่งเรียกว่า พุทฺโธ คือ รู้ทุกข์ ได้แก่ เกิด แก่ ตาย โสกะ, ปริเทวะ โทมนัส, อุปายาส, ว่าทุกข์เหล่านี้เกิด เพราะมีร่างกายคือ นามรูป เมื่อไม่มีนามรูป ก็ไม่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำไม เราจึงเดือดร้อน ก็เพราะเราวิ่งไปยึดถือ เมื่อมัน เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงไม่ชอบ มันจึงขัดกัน ความทะยานอยากวิ่งไปหามัน จึงเป็นทุกข์ เราจึงต้องทุกข์ไปด้วย

การหมั่นพิจารณาอยู่ เป็นมรรคสัจ เพื่อพิจารณาไป สมุทัยก็จะละลาย นิโรธ ก็จะแจ้ง นี่เป็นอริยสัจ

รู้แล้ว เป็นสัมพุทธะ ถ้าไม่สอนคนอื่น เป็นปัจเจกพุทธะ รู้แล้วสอนเขา ตั้งศาสนา เป็นสัพพัญญู หรือเป็นสัมมาสัมพุทธะ การรู้เหล่านี้เป็นอมตธรรม **"อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ** ฯลฯ" ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่ แต่ไม่มีดิน น้ำ ลม ไฟ ฯลฯ" เป็นความตั้งมั่นอยู่เหนือเหตุผล เหนือแพ้ เหนือชนะ ผู้รู้จะได้อมตธรรม ก็ต้องเจริญมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งรวมลงในศีล, สมาธิ, ปัญญา ฯ ท่านที่ไม่สามารถรู้ด้วยตนเอง ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติ พวกนี้เป็นสังฆะ อาการที่รู้ เป็น พุทธะ, อนุพุทธะ สาวกพุทธะ

พุทธะที่แสดงมานี้ ถึงจะต่างกันด้วยชื่อและชั้นอย่างไรก็ตาม แต่องค์ของท่านเป็นอมตะหมด เพราะพ้นจากความแก่, เจ็บ, ตาย, พระองค์ทรงแสดงว่า ตถาคต เหมือนต้นตาลยอดด้วน มีรากขาด ไม่งอก ตถาคตพ้นจากความยึดมั่นในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ตถาคตะ แปลทับศัพท์ว่า ตถาคต ไม่ผิด ถ้าแปลตามรูปศัพท์ก็แปลว่า ไปฉันนั้น เพราะคตะ แปลว่า ไป ตถา แปลว่า ฉันนั้น ตถา แปลว่า จริง อตถะ แปลว่า ไม่จริง คตะ แปลว่า บรรลุ ท่านผู้บรรลุสัจจะอันเป็นโลกุตตระนี้ ชื่อว่าตถาคต

พระพุทธเจ้าทรงแสดงขันธโลกว่า ถ้าปล่อยวางได้แล้วเป็นสุข เพราะเข้าถึงสัจจะในทางธรรม

เราลองเปรียบเทียบดูก็ได้ เราเข้ากัมมัฏฐาน ปล่อยวาง รูป เวทนา สัญญา สังขาร คราวนี้ก็เหลือแต่รู้ รูปของเราย่อที่สุด คือ ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุดิน เรารู้ วาง ว่าง ปลดปล่อย ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้ จงพิจาณาดูทีหรือว่า ความเป็นหญิง ความเป็นชาย ฯลฯ มีในรูปนั้นไหม?

เราเดี๋ยวนี้ ติดอยู่ในโลกสมมติ จึงเหมือนเรือพายบนแห้ง ไปไม่รอด เมื่อรูปแตก เราแตก ฯลฯ ถ้าปล่อยวางได้ รูปแตก เราไม่แตก ฯลฯ การปล่อยวางสำคัญที่สุด พระเรียกว่า เสตุฆาตะ (การชักสะพาน) ถ้าเรายึดถือ ทุกข์ต่างๆ มันก็ไต่ตามเข้ามาทางเสตุ

ท่านผู้รู้แจ้งโลก ปล่อยวางทุกสิ่งทุกอย่าง เข้าถึงธรรมะอย่างจริงจัง จัดเป็นตถาคโตได้ ท่านที่รู้เหล่านี้ย่อมทราบว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นอันเดียวกัน ถึงองค์ใดองค์หนึ่งก็ถึงทั้งสาม ถึงพระพุทธ ก็เป็นอันถึงพระธรรม และพระสงฆ์ ถึงพระธรรม ก็เป็นอันถึงพระสงฆ์ และพระพุทธ ถึงพระสงฆ์ ก็เป็นอันถึงพระพุทธ และธรรม เพราะฉะนั้น **"นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ** ฯลฯ" จึงไม่เป็นการสับปลับ ถ้าเราเข้าปฏิบัติจะแจ้งด้วยใจ นี่เรื่องสรณะ

อีกประการหนึ่ง เรื่องศีล เรามักว่ากันว่า ศีลคือความประพฤติเรียบร้อยด้วยกาย วาจา ถ้าเราพิจารณาตามตัวหนังสือ ศีลตัวไหนบอกว่า ประพฤติเรียบร้อยด้วยกาย วาจา ความเรียบร้อยเหล่านี้ เป็นอาการของศีลต่างหาก

พระปิลินทวัจฉะ ยืนอยู่ที่ปากถ้ำแห่งหนึ่ง เห็นพวกพ่อค้าเกวียน บรรทุกสินค้าพริกไปขาย จึงถามว่า "เฮ้ยๆบรรทุกอะไร, พวกเกวียนโกรธเลยตอบว่า บรรทุกขี้หนู, พริกเลย กลายเป็นขี้หนูไปหมด เข้าใจว่าพริกขี้หนู คงเกิดขึ้นตั้งแต่นั้นมา

ถ้าฟังตามนี้ ก็ว่า พระปิลินทวัจฉะไม่มีศีล เพราะวาจาไม่เรียบร้อย ทีนี้ ถ้าว่ากาย วาจาเรียบร้อย แต่ใจไม่เรียบร้อยจะว่าอย่างไร? นั่นท่านแปลตามอรรถว่า "ความเรียบร้อย" ตามพยัญชนะ แปลว่า "ปกติ" วิเคราะห์ เช่น **"สยํ ภวติ สีเลนาติ สยมฺภู"** ผู้เป็นเองโดยปกติ ศีลนี่แหละ นักเทศก์สำคัญ (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สิริจันทเถระ) ท่านจึงแสดงว่า ศีลอันใด สมาธิอันนั้น สมาธิอันใด ปัญญาอันนั้น ปัญญาอันใด วิมุติอันนั้น วิมุติอันใด วิมุติญาณทัสสนะอันนั้น ศีลได้แก่จิตปกติ ไม่มีการฆ่า ไม่มีการขโมย ไม่มีการประพฤติผิดในกาม ไม่มีการพูดเท็จ ไม่มีการพูดสำรากเพ้อเจ้อ เพราะฉะนั้น ผู้เสียศีลไปแล้วจะให้เกิดขึ้นอีก จึงต้องมีวิรัติ เหมือนคนผู้มีความต้องการไฟเอาไม้สีกัน เมื่อมีไฟแล้ว ก็เลิกสีไม้ (ไม่ต้องสี)

เมื่อเป็นเช่นนี้ ได้ความชัดว่า ศีลมี ๒ ประเภท คือ :-

๑. ตัวศีลประเภทหนึ่ง

๒. อาการของศีลประเภทหนึ่ง

การไม่ฆ่า เป็นอาการของศีล, การไม่ขโมย เป็นอาการของศีล, การไม่ประพฤติผิดในกาม เป็นอาการของศีล, การไม่พูดเท็จ เป็นอาการของศีล, การไม่ดื่มสุราเมรัย เป็นอาการของศีล ถ้าเราเข้าใจว่า ศีลกับอาการเป็นอันเดียวกันแล้ว ถ้าศีลไม่แสดงอาการ ก็คงไม่เป็นศีลละซิ จิตเป็นปกติ เป็นจิตตั้งมั่น **สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ** ผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ตามความเป็นจริง ผู้รู้จริง ก็พ้นจากอวิชชา เพราะฉะนั้น จึงว่าถ้าเราจับธรรมะไม่ได้ อธิบายไปก็เลอะเทอะและก็มืด

อีกประการหนึ่ง จะว่าด้วยสติ พวกเราผ่านมาแล้วในตำราเรียน **สรตีติ สติ สรณํ วา** สติ แปลว่า "ระลึกได้" **สติเน-ปกฺเกน สมนฺนาคโต**[๗] แปลว่ามาตามพร้อมแล้ว ด้วยสติที่มีกำลัง ถ้าเราแปลสติว่า ระลึกได้ คนนอนหลับก็ไม่มีสติ ถ้ามีสติก็นอนไม่หลับ **สทา สโต** มีสติทุกเมื่อ จะนอนหลับได้อย่างไร? ฉะนั้นให้รู้จักตัวสติ และอาการของสติไว้ สติที่ท่านแปลว่า ตัวสติ คือ **ชาคโร** (ความตื่นทางใจ) เรามีสติตื่นอยู่ สระ (ระลึก) ออกมาไม่ได้ก็มี เช่นเรานึกถึงคนๆ หนึ่ง แต่นึกชื่อไม่ออก ให้เพื่อนช่วยนึก

---

[๗] ที. ปาฎิ. ๑๑/๓๕๘/๒๘๓.

เขาพูดผิดถูกก็รู้เรื่อง นี่หมายความว่า ชาคโร มีอยู่ภายใน แต่ไม่มี สระ (ระลึกได้) **ชาคโร** นี่แหละ คือ **พุทฺโธ** แปลว่า ผู้ตื่น ตื่นจากอะไร? ตื่นจากกิเลส ๓ กอง คือ **ราคะ โทสะ โมหะ** ไม่วิ่งไปสู่โลก เพราะฉะนั้น จึงนอนหลับ คนเข้ากัมมัฏฐาน ก็มีสติ คือ ชาคโร แต่ร่างกายหลับ บางคนหลับหมด บางคนหลับอยากลืมตา แต่ลืมไม่ขึ้น นี่แสดงว่า หลับไม่หมด ผู้ที่มีชาคระปล่อยให้กายหลับเท่าไรๆ ใจก็ยังไม่หลับ ยังตื่นอยู่ ท่านจึงว่า **สทา สโต** มีสติทุกเมื่อ.

วิมุติ

เมื่อคราวที่แล้ว ได้บรรยายธรรมะ กับอาการของธรรมะ โดยยกศีลกับสติ เป็นนิทัสสนะ วันนี้ จะเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย ที่เป็นหลักๆ

ข้อธรรมะที่จะเพิ่มเติม คือวิมุติ ข้อที่ทำให้ศาสนาเลิศ ก็เพราะวิมุติ เราเป็นนักธรรมะ ก็ต้องขบวิมุติให้แจ่มแจ้ง ตัววิมุติได้แก่อะไร? เราไม่ได้ว่าเอาเอง อาศัยหลักฐานประกอบ วิมุติเป็นกิริยานาม แปลว่า ความหลุดพ้น เราจะต้องเรียกหาสามีสัมพันธ์ว่า ความหลุดพ้นของอะไร? เราต้องดูกิริยาและประธานหรือกัตตาทั้ง ๒ อย่าง ความบ่งชัดว่า จิตเป็นกัตตาหรือประธาน เราจะหาสามีสัมพันธ์ว่า ความหลุดพ้นของอะไร? ความหลุดพ้นของจิต ตัวหลุดพ้น ได้แก่จิต เราจับได้ทันทีว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า มีผู้หลุดพ้น ได้แก่จิต ไม่ใช่จิตดับ อาการหลุดพ้น ได้แก่วิมุติทั้ง ๕[๑] คือ :-

๑. **ตทังควิมุติ** พ้นชั่วขณะ

๒. **วิกขัมภนวิมุติ** พ้นด้วยข่มจิตไว้ สะกดไว้

๓. **สมุจเฉทวิมุติ** พ้นด้วยพระอริยมรรคตัดขาด

---

[๑] ขุ. ปฏิ. ๓๑/๖๕/๓๙; ๗๐๔/๖๐๙; วิสุทธิ. ๒/๒๔๙.

๔. **ปัสสัทธิวิมุติ** พ้นด้วยพระอริยผลสำทับเข้า

๕. **นิสสรณวิมุติ** หลุดพ้นจากอุปาทานนั้นๆ

นี่เป็นอาการของวิมุติ ทุกคนมีวิมุติ แต่ว่าเป็นชั่วขณะตามภูมิฐานของตน ตัวอย่างเช่น มีปัญหาเกิดขึ้น เรายังตีปัญหาไม่แตก ต่อเมื่อคิดตกแล้ว ก็พ้นได้ แต่ว่าต่อไป ก็ลืมอีก ต้องคิดอีก เมื่อคิดตกแล้ว ก็พ้นไปอีก เป็นครั้งคราวไป อาการของวิมุติก็ดี ตัวของผู้วิมุติก็ดี ต้องมีทางด้วย เมื่อมีทาง ก็มีผู้เดิน หากไม่มีทาง จะมีผู้เดินได้อย่างไร ทางของวิมุติ มี ๒ ทาง คือ:-

๑. ทางเจตะ เรียกว่า เจโตวิมุติ

๒. ทางปัญญา เรียกว่า ปัญญาวิมุติ

ทางเจตะ เป็นทางของสมาธิจิต ไม่ได้ยกเหตุผลขึ้นพิจารณา ตัวอย่างที่จะยกให้เห็น เช่น ใจของเรามีความโศก จะพิจารณาก็ไม่หาย ต้องเอาใจไปนึกถึงเรื่องอื่น เช่น พุทธคุณเป็นต้นจึงจะหาย เพราะเป็นเรื่องไม่ต้องใช้ปัญญา แต่กลายเป็นเรื่องของเจตะ หรืออีกอย่างหนึ่ง ไม่ได้คิดจะแผ่เมตตาเลย แต่ปากบริกรรมว่า **"สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ, สพฺเพ สตฺตา อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ, สพฺเพ สตฺตา อตฺตานํ ปริหรนฺตุ"**[๙] ขอสัตว์ทั้งปวง จงอย่ามีเวรกัน, อย่าเบียดเบียนกัน, อย่ามีความทุกข์เดือดร้อนเลย, จงมีความสุขรักษาตนให้พ้นภัย เทอญ

---

[๙] ขุ. ปฏิ. ๓๑/๕๗๖/๔๘๔.

แต่จิตเยือกเย็น หลุดพ้นจากโทสะ นี่เป็นเจโตวิมุติ ทั้งเจโตวิมุติและปัญญาวิมุติ ๒ ทางนี้ ผลสุดท้าย ก็มีจุดหมายปลายทางอย่างเดียวกัน คือ หลุดพ้นเหมือนกัน เหมือนกับเราเดินทาง ผลสุดท้ายก็ถึงด้วยกัน เรามีหลักอยู่ว่า **"ภาวิตา พหุลีกตา**[๑๐] ฯลฯ" อบรมให้ชิน ทำให้มากๆ เมื่อจิตข้องอยู่ในอกุศลธรรมอันใด พรากใจออกได้ นั่นแหละคือวิมุติ ทางเจตะ หมายเอาสมถะ ที่จะเป็นเจโตวิมุติอย่างสูง ต้องให้เป็นไปในญาณทัสสนะวิสุทธิ เห็นสังขารตามความเป็นจริงทีเดียว เห็นแวบเดียวก็ใช่ แต่ทำอย่างไร จึงจะมั่นคงถาวร ก็ทำอัปปนาสมาธิให้เกิดขึ้น

ปัญญาวิมุติ เป็นเรื่องพ้นด้วยปัญญา พิจารณาหาเหตุผล เมื่อปัญญาเกิดขึ้นเฉพาะหน้า จะต้องทำปัญหานั้น ให้สิ้นไป ไม่ต้องข้องอยู่ในปัญหานั้น เป็นปัญญาวิมุติ เมื่อผู้บรรยายยังเป็นพระเปรียญ และเริ่มเรียนพระกัมมัฏฐานคราวแรก กลางคืนเวลาตีหนึ่ง หรือตีสอง เดินมาลานพระเจดีย์ คราวแรกไม่ได้นึกถึงเหตุการณ์อะไร ก็รู้สึกสบายดี แต่พอมานึกถึงตาแป๊ะผูกคอตาย ก็รู้สึกกลัว จนก้าวขาไม่ออก จึงยืนนิ่ง พลางก็คิดว่า เรากลัวผี ผีตาแป๊ะ เมื่อแกยังไม่ตาย แกกลัวเรา เมื่อแกตายแล้ว ทำไมเราจึงกลัวแก ผลสุดท้าย ก็ตั้งปัญหาถามตัวเองว่า กลัวแกทำไม? เมื่อแกยังไม่ตาย แกกลัวเรา ทำอะไรเรา

---

[๑๐] ที. มหา. ๑๐/๙๔/๑๒๑.

ไม่ได้ เมื่อตายแล้ว จะมาทำอะไรเราได้ แล้วก็หายกลัว เพราะคิดอย่างนี้ นี่เรียกว่าอะไร? ก็เรียกว่าวิมุติอย่างหนึ่ง คือ ไม่กลัวผี เพราะพิจารณาเป็นลำดับมา แต่เป็นปัญญาวิมุติธรรมดา

ปัญญาวิมุติ มีประเภทเป็น ๓[๑๑] คือ:

๑. **อนิมิตตวิโมกข์** หรืออนิมิตตวิมุติ

๒. **อัปปณิหิตวิโมกข์** หรืออัปปณิหิตวิมุติ

๓. **สุญญตวิโมกข์** หรือวิมุติ

การพิจารณาสังขารธรรม เกิดความหลุดพ้น เรียกว่าวิโมกข์หรือวิมุติ จัดเป็นปัญญา เพราะพิจารณาสังขารธรรม ไม่มีเครื่องหมาย

ตามหลักบาลีที่แจ้งชัด ก็จัดวิมุติไว้ ๓ ประการ ดังกล่าวมานี้ แต่ในที่บางแห่ง พบเพียง อนิมิตตสุทธิและสุญญตสุทธิ เมื่ออย่างนี้มีได้ อย่างอื่นก็มีได้

เวลาเราแผ่เมตตา ใจว่าง ใจวาง ใจโปร่ง เป็นอนิมิตตะและเป็นอโนทิสสผรณา การแผ่เมตตาในสัตว์เหล่านั้น เราไม่ได้ว่าให้สัตว์ตัวนั้น เป็นอย่างนั้น ตัวนี้เป็นอย่างนี้ จึงเป็นอัปปณิหิตะ เราแผ่จิตใจว่าง ไม่ถือเรา ถือเขา จึงเป็นสุญญตะ ฯลฯ

ขอให้ทุกท่านพิจารณาและถ้าเกิดปัญหาขึ้นก็น้อมเข้าสู่ข้อปฏิบัติ

---

[๑๑] ขุ. ปฏิ. ๓๑/๔๖๙/๓๕๓; วิสุทธิ. ๓/๒๙๙; สังคห. ๕๕.

วิจารณ์ธรรม

การวิจารณ์ เราต้องรู้หลักภาษา ภาษาไทยกับภาษาบาลีบางแห่งไม่ตรงกัน ตัวอย่าง คนหนึ่งร้องไห้เพราะแม่ตาย เขายกพิจารณาว่า ร้องไห้เป็นผล แม่ตายเป็นเหตุ แต่ทางวิจารณ์ของเรา ต้องลึกซึ้งกว่านี้ เพราะถ้าเรื่องนั้น เป็นจริง ก็ขัดกับธรรมะของเรา ตามหลักธรรมะ ที่เราจะวิจารณ์เหตุผลอยู่ข้างในภายใน เราลองคิดดูทีหรือว่า คนอื่นตาย เราร้องไห้หรือเปล่าบางคนก็ร้องไห้ บางคนก็ไม่ร้องไห้ จึงมีปัญหาต่อไปว่า คนอย่างไรตาย เราจึงร้องไห้ คนอย่างไรตาย เราจึงไม่ร้องไห้

คนที่เรารักตาย เราร้องไห้ คนที่เราชังตาย เราดีใจ คนที่มัธยัสถ์ (ไม่รักไม่ชัง) ตาย เราเฉยๆ รักชังอยู่ที่เรา พาให้ร้องไห้ ดีใจ หรือเฉยๆ ตามภาษา ถ้าพูดว่าร้องไห้ เพราะแม่ตาย ฟังได้ แต่ถ้าเป็นทางธรรมะ ฟังไม่ได้ ต้องว่าร้องไห้เพราะรัก

วันนี้มาบรรยายธรรมะ, อาการของธรรมะ, เหตุผลของธรรมะ รู้สึกว่ายืดยาวไปหน่อย ไม่ตรงกับความประสงค์เดิม ความจริงจะทำแบบเบสิค คือ เขียนรูปด้วย เช่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจักร มีรูปที่นครปฐม ธรรมจักร ไม่ใช่ธรรมและจักร (ธรรมกับจักร)

จักร ๒ ชนิด คือ **จักราวุธ ๑ ธรรมจักร ๑**

ธรรมจักรที่ถูก มีเส้น ๓ เส้น มีซี่ ๑๒ ซี่ ตามพระ

บาลีที่ว่า "**ติวฏฺฏํ ทฺวาทสาการํ** ฯลฯ สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ (มี ๓ รอบ มีอาการ ๑๒ คือญาณ ๓ สัจจญาณ กิจจญาณ กตญาณ แต่ละอย่าง เป็นไปในอริยสัจ ๔ จึงเป็น ๑๒) ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอาศัยรูป ประกอบการอธิบายเหมือนกัน มีในพระสูตรนี้ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง ในอริยมรรค ขึ้นด้วยสัมมาทิฏฐิ ลงท้ายด้วยสัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ ให้ผลเป็นสัมมาทิฏฐิ มีผลส่งต่อกันไปอย่างนี้ รู้ เป็น ญาณ, เห็น เป็น ทัสสนะ พระพุทธรูปที่ยกพระหัตถ์ขึ้นทั้ง ๒ ก็คือ **ติวฏฺฏํ ทฺวาทสาการํ** ฯลฯ และอริยมรรค ทรงแสดงยกเอาสัมมาทิฏฐิเป็นที่หนึ่ง แต่ในทางปฏิบัติ ขึ้นสัมมาสติก่อน คือยกเอาสติปัฏฐาน ๔ ขึ้นพิจารณาในทางปฏิบัติทุกอย่างเหมือนกันหมด ต้องมีสติก่อน เพราะคู่กันกับความไม่ประมาท เมื่อพระองค์จะนิพพาน ก็ทรงแสดงอัปปมาทะ คือสัมมาสติ เป็นสำคัญ.